

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-43>

УДК 338.48

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СТАЛОГО ТУРИЗМУ

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT

Варяничко Микола Валерійович

аспірант,

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3883-6280>**Varianycho Mykola**
Dnipro University of Technology

У статті розглянуто передумови формування і розвитку категорії «сталий туризм» протягом останніх 30 років. Проведено детальне дослідження нормативно-методологічної бази сталого туризму як критично важливого для навколишнього середовища виду туристичної діяльності. Сталий туризм являє собою концепцію, що охоплює повний туристичний досвід, включаючи напрямки вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем, а також увагу до покращення досвіду туристів і задоволення потреб місцевих спільнот. Розглянуто міжнародний досвід регулювання і впровадження засад сталого туризму у діяльність туристичних організацій. Відокремлено змістовні принципи сталого туризму, його концепцію, філософію та вплив на економічну, екологічну та соціальну сфери суспільного життя. Розглянуто відмінності між класичним туризмом та сталим туризмом. Зазначено важливість впровадження принципів сталого туризму для місцевих спільнот та розвитку національних економік країн світу.

Ключові слова: туризм, сталий розвиток, сталий туризм, навколишнє середовище, культура, екологія, еко-туризм.

Prerequisites for the formation and development of the «sustainable tourism» terminology over the past 30 years are examined in the article. A detailed study of the regulatory and methodological base of sustainable tourism as a type of tourist activity critically important for the environment has been conducted. Sustainable tourism is a concept that encompasses the entire tourism experience, including addressing economic, social and environmental issues, as well as focusing on improving the tourist experience and meeting the needs of local communities. The international experience of regulation and implementation of the principles of sustainable tourism in the activities of tourist organizations is considered. The meaningful principles of sustainable tourism, its concept, philosophy and impact on the economic, ecological and social spheres of public life are separated. The differences between classic tourism and sustainable tourism are considered. The importance of the implementation of the principles of sustainable tourism for local communities and the development of the national economies of the countries of the world is noted. The purpose of this study is to summarize the main historical trends in the formation and development of sustainable tourism as a critically important type of tourist activity. The results of a critical analysis of scientific sources in the field of sustainable development of tourism allowed to form a conceptual and categorical research apparatus based on the clarification of such definitions as “sustainable tourism”, “responsible tourism”, “mass tourism” etc. Based on the analysis of regulatory and legal support for the sustainable development of tourism, the stages of the institutional definition of the concept of sustainable tourism are summarized. A comprehensive list of the most common misconceptions about sustainable tourism is presented and ways to correct them are suggested. The necessity of combining economic, ecological and social goals in the sustainable development of tourism for the further balanced development of tourism activities has been proved.

Keywords: tourism, sustainable development, sustainable tourism, environment, culture, ecology, eco-tourism.

Постановка проблеми. У 2015 році Генеральна Асамблея ООН затвердила документ «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [1],

у рамках якого було відокремлено 17 цілей сталого розвитку, які лягли у основу національних стратегій розвитку країн-членів ООН і стали орієнтирами для розподілу необхідних

для цього завдань та заходів по пріоритетних напрямках. Головною метою виділення цілей сталого розвитку стало направлення стратегій розвитку країн світу за такими напрямками, як раціональне природокористування, економічне зростання та соціальна справедливість (рівність). Серед багатьох елементів сталого розвитку країни дослідниками відокремлено такий різновид туристичної діяльності, як сталий туризм. Він вважається частиною цілі сталого розвитку 8 «Гідна праця та економічне зростання» [2] і вважається запорукою перетворення класичних туристичних практик на більш екологічні, які застосовують раціональний підхід до використання ресурсів та з повагою відносяться до екології та історичних пам'яток.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням засад формування і розвитку категорії «сталий туризм» присвячено праці таких науковців, як Ісаєнко В. М., Ніколаєв К. Д., Бабікова К. О., Білявський Г. О., Смирнов І. Г., Стасевич С. П., Недзвецька О. В., Гомзяк О. І., Безугла Л. С., Герасименко Т. В., Шелемєтьєва Т. В., Трохимець О. І., Тюха М. Д., Дмитрук О. Ю., Сорокіна Г. О., Мелько Л. Ф., Соловій І. П., Адамовський О. М., Дубовіч І. А. та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що наразі в академічних колах спостерігається відсутність консенсусу щодо значної кількості туристичних термінів. Проблема, яка спостерігається щодо досягнення єдиного визначення, зазвичай пов'язана з міждисциплінарним характером галузі, що призводить до різноманітності визначень, сформованих пріоритетами специфічної сфери окремих авторів. Досягти більш повної уніфікації термінологічного апарату в сфері сталого туризму можна на основі ретроспективного аналізу розвитку сталого туризму, що і визначило мету даного дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета даного дослідження полягає в узагальненні основних історичних тенденцій формування і розвитку сталого туризму як критично важливого виду туристичної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значний негативний вплив людства на екологічний стан планети та нераціональне використання ресурсів стали причиною розробки низки міжнародних концепцій та програм з розвитку, які з кінця минулого століття впроваджувалися у діяльність національних економік та змінювалися протягом часу під

впливом викликів сучасності та різних умов функціонування різних держав світу. Сфера туризму також не залишилася без уваги міжнародної спільноти, адже туризм став одним з найбільших факторів забруднення навколишнього середовища та руйнування історичних пам'яток, заповідних зон та зелених насаджень.

Протягом останніх тридцяти років сталий туризм був сформований та набув подальшого розвитку на міжнародній арені у першу чергу не як окремий вид туристичної діяльності, а саме як філософія, або система принципів та інструментів, що спрямовані на збереження навколишнього середовища та культурних пам'яток, а також підвищення рівня відповідальності та обізнаності туристів стосовно основ екологічного, безпечного для природи відпочинку. Становлення та розвиток сталого туризму проходили протягом 50 років переважно у формі форумів, самітів та конференцій.

Туризм є важливою частиною світової економіки та активним джерелом грошових впливань, а також забезпечує постійний приріст робочих місць. Будь-який вид туризму, а особливо стійкий, тісно пов'язані з соціально-економічним та екологічним розвитком багатьох країн міжнародної арені. Основою концепції сталого туризму є здійснення туристичної діяльності в умовах збереження екологічних, природних, культурних та інших видів ресурсів. Протягом 90-х років світове суспільство активно працювало над розробкою основних теоретичних засад сталого туризму задля кращого розуміння споживачами цього терміну та успішного впровадження його принципів у повсякденне життя.

Всесвітній фонд дикої природи (WWF) відокремив наступні принципи сталого туризму: зниження обсягів відходів; включення туризму у місцеве стратегічне планування розвитку країн; залучення місцевого населення до контакту з туристами; раціональне використання усіх видів ресурсів, задіяних у туристичній діяльності; збереження біологічного та культурного різноманіття; інвестування у місцеву економіку; створення системи комунікації та зворотного зв'язку між туристами, туристичними фірмами та місцевими спільнотами; створення робочих місць та розвиток персоналу; використання відповідального та прозорого маркетингу; постійний моніторинг, аналіз та контроль дотримання принципів сталого туризму представниками туристичного бізнесу та населення [3].

Кожна область України має туристичну територію, які визначаються, насамперед, в природно-ресурсний потенціал та умови його розвитку. Популярність більшості туристичних регіонів є на основі чистоти навколишнього середовища та оригінальність місцевої культури, отже відповідність з принципами сталого розвитку має призвести до раціонального розвитку в туристичний бізнес [4].

Також Всесвітньою туристичною організацією (UNWTO) було сформульовано основну концепцію, що полягає у основі сталого туризму: «Норми та практику управління розвитком стійкого туризму можна застосовувати до всіх видів туризму та всіх типів напрямків. Принципи стійкості відносяться до охорони навколишнього середовища, економічних та соціально-культурних аспектів розвитку туризму, і між цими трьома аспектами має бути встановлений відповідний баланс, щоб гарантувати довготривалу стійкість туризму» [5].

Отже, кінець ХХ століття та початок ХХІ стали роками створення змістовної бази та практичних основ сталого туризму. Протягом наступних років зміст та методи даної категорії не змінювалися, а лише набували нових рис, практичних інструментів та коригувань із урахуванням вимог сучасного мінливого середовища ведення господарської діяльності та складних міжнародних обставин. До головних подій наступного десятиріччя відносяться:

1) 2012 р. – прийняття десятирічної Рамкової програми зі сталого споживання та виробництва:

- створення глобальних програм з розвитку міжнародної співпраці у сферах екофрендлі виробництва і відповідального споживання ресурсів.

- визнання сталого туризму одним з ключових напрямків сталого розвитку суспільства.

- важливість сталого туризму для соціально-економічного розвитку країн світу [6].

2) 2013 р. – затвердження Глобальних критеріїв сталого туризму для дестинацій:

- формулювання визначення категорії «сталі дестинації».

- розробка глобальних критеріїв відповідності та індикаторів сталості для представників туристичного бізнесу [7].

3) 2015 – створення Всесвітньої Хартії Сталого Туризму:

- розширення існуючих принципів сталого туризму (включення розгляду таких категорій, як збереження національної іден-

тичності, кліматичні зміни, економічна справедливість, розумне споживання та ін.).

- зазначення того факту, що туризм може зробити внесок у власну стійкість і глобальне економічне відновлення, дотримуючись стратегії декарбонізації, а також інновацій у використанні енергії, ресурсів і транспортних і комунікаційних систем.

- забезпечення реалізації стійких моделей споживання та виробництва вздовж усього ланцюга послуг і туристичної діяльності.

- використання інноваційних рішень з ресурсозбереження у контексті циркулярної економіки, уникаючи утворення відходів, скорочуючи споживання та забруднення [8].

4) 2017 р. – Чендунська декларація щодо туризму та цілей сталого розвитку:

- підкреслення важливості сталого туризму у рамках подолання економічних криз (розширення можливостей бізнесу, підвищення рівня зайнятості).

- зазначення ролі сталого туризму у процесі ліквідації бідності та охороні навколишнього середовища, особливо у країнах, що розвиваються.

- включення сталого туризму до факторів, що стимулюють біологічне різноманіття та розвиток екологічних програм [9].

5) 2017 р. – проголошення 2017 року Міжнародним роком сталого туризму:

- виявлення ролі сталого туризму у загальному міжнародному сталому розвитку.

- виділення ключових елементів та принципів сталого туризму.

- визначення важливості сталого туризму як двигуна прогресу та розвитку у сферах економіки, екології, історії, культури тощо [10].

6) 2018 р. – семінар із сталої культурної спадщини та розвитку туризму:

- підвищення ефективності управління об'єктами культурної спадщини.

- визначення теоретичних та практичних розробок стосовно оцінювання ризиків, пов'язаних з об'єктами культурної спадщини, та забезпечення готовності до надзвичайних ситуацій.

- збільшення потенціалу об'єктів культурної спадщини та туризму [11].

Отже, у сучасні роки періоду до світової пандемії міжнародна туристична спільнота досягла значних результатів у оновленні методичної та практичної бази сталого туризму. Напрацювання дослідників та науковців останніх років дозволили відокремити три цільові напрями сталого туризму:

1) сприяння активному біологічному розвитку країн шляхом створення нових робочих місць та отримання доходів, а також допомога у скороченні обсягів бідності (особливо у країнах, що розвиваються);

2) повага до соціально-культурних та історико-політичних умов місцевих спільнот, толерантність до різноманіття рас і культур, збереження традицій та культурно-історичної національної спадщини;

3) збереження екології, природи та біологічного різноманіття, раціональне і обачливе використання ресурсів, допомога у подоланні впливу людської діяльності на клімат [12].

Сталий туризм досі вважається недостатньо зрозумілою категорією для середньостатистичного споживача туристичних послуг, тому автором було відокремлено відмінності класичного туризму від сталого у таблиці 1.

Філософія сталого туризму у сфері спілкування між туристами та місцевими спільнотами полягає у взаємоповазі та бажанні обміну культурними, історичними та мовними особливостями. Туристи мають поводитися скоріше як гості, а не володарі дестинації, поважати місцеві традиції та норми поведінки, а місцевим спільнотам, у свою чергу, варто

привітно ставитися до туристів та заохочувати їх до обережного ознайомлення із природними та історично-культурними об'єктами їхньої батьківщини, адже туристична діяльність вважається значним бустером місцевої економіки та сфери послуг.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Туристична діяльність значно впливає на навколишнє середовище. Дана діяльність виявляється у фізичному впливі на природні ресурси (руйнування об'єктів, зміна рельєфу, забруднення) та соціальний вплив на культуру (зникнення традицій, відсутність поваги до місцевої культури та жителів, насадження чужих цінностей). Соціальні та культурні проблеми нерідко впливають на місцеве населення через розвиток туризму не за принципами стійкості. Наприклад, у Бірмі місцева адміністрація насильно виселила тисячі людей із їхніх будинків, щоб звільнити територію для розвитку туризму. На Сході Африки місцеві народи також були насильно виселені з їхньої території задля перетворення її на національні парки для сафари [13]. Проблеми докільля, зокрема глобальні, безпосередньо впливають на розвиток туризму, і навпаки –

Таблиця 1

Відмінності між класичним та сталим туризмом

Фактор	Класичний туризм	Сталий туризм
Ставлення до навколишнього середовища	Здебільшого споживацьке ставлення до природних ресурсів та екології; у першу чергу важливий комфорт туриста, а вже потім – обачне ставлення до природи	Поважне ставлення до природних ресурсів та екології; туристи дотримуються місцевих правил і норм поведінки з природою та відповідально поведуться з відходами
Ставлення туристів до культури країни	Діяльність туристів не передбачає зміну їхньої поведінки у відповідності з місцевою культурою та традиціями; культура сприймається перш за все як засіб розваги	Поведінка туристів ураховує місцеві традиції та культурні особливості; туристи з повагою ставляться до місцевих правил та поважають норми поведінки певної країни
Методи збільшення доходів	Постійне збільшення обсягів туристичних послуг заради власної вигоди; споживче ставлення до ресурсної бази дестинації	Приріст обсягів туристичних послуг коригується на умови ресурсної бази конкретної країни або місця відпочинку; обачне ставлення до економічної, екологічної та культурної складової дестинації
Ставлення туристів до місцевих спільнот	Зверхнє ставлення до місцевих жителів як до обслуговуючого персоналу; вимога від місцевих спільнот приймати участь у розважальній діяльності	Безумовна повага до місцевих жителів; головна мета спілкування з місцевими спільнотами – зацікавленість у культурі та історії, а не вимога виконання запитів туристів

Джерело: створено автором

вплив туризму на клімат і навколишнє середовище є переважно негативним. Як приклад можна навести зміни, пов'язані з глобальним потеплінням, висушенням клімату та зменшенням біологічного розмаїття в деяких регіонах, а також загальним зниженням рівня комфорту проживання для місцевого населення. Підйом рівня Світового океану загрожує затопленням міст, розташованих на береговій лінії, а зміна температурного режиму води – «цвітінням» водойм та зникненням живих організмів.

Саме тому концепція сталого туризму у наш час є критично важливою для подальшого розвитку туристичної діяльності.

При здійсненні туристичного бізнесу відповідно до принципів сталого розвитку необхідно не просто створити умови для розвитку туризму, а й врахувати усі можливі наслідки цього процесу. Необхідно одночасно знизити негативні наслідки від розвитку туризму та ефективно використати позитивні моменти. Насамперед необхідно пам'ятати про благо місцевих спільнот, умови їх праці та середовище проживання, тобто прийняти до уваги соціальні, економічні та екологічні наслідки розвитку туризму. Об'єднання економічних, екологічних та соціальних цілей у сталому розвитку туризму є основою успіху туристичної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй. Стаття «Наша робота над досягненням Цілей сталого розвитку в Україні». URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> (дата звернення 30.05.2024)
2. Сайт «Global Compact Network Ukraine», стаття «17 Цілей сталого розвитку». URL: <https://cutt.ly/seRkp582> (дата звернення 30.05.2024)
3. Bieloborodova M., Herasymenko T., Bezuhla L. Strategic directions of the regional tourist complex balanced functioning. *Причорноморські економічні студії*. 2024. № 86. С. 219–227. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.86-35> (дата звернення: 29.05.2024)
4. Mark Driscoll. WWF-UK Policy Position Statement on Travel for Tourism. 2007. 16 p. URL: <https://cutt.ly/8eRkac0z> [in English] (дата звернення: 07.06.2024)
5. Lucian Cernat, Julien Gourdon. «Is the concept of sustainable tourism sustainable? Developing the sustainable tourism benchmarking tool». United Nations Conference on Trade and Development. 2007. 37 p. URL: <https://cutt.ly/BeRkaTb0> [in English] (дата звернення: 07.06.2024)
6. Concept Note – Development of the Global Programme on Sustainable Tourism, 2014. 26 p. URL: <https://cutt.ly/NeRkaBJQ> [in English] (дата звернення: 07.06.2024)
7. Офіційний сайт Глобальної Ради сталого туризму, стаття «GSTC Destination Criteria». URL: <https://cutt.ly/veRksrOH> [in English] (дата звернення: 05.06.2024)
8. Don Iñigo Urkullu. World Charter on Sustainable Tourism. World Summit on Sustainable Tourism +20. 2015. 34 p. URL: <https://cutt.ly/geRksfUt> [in English] (дата звернення: 07.06.2024)
9. UNWTO General Assembly Documents. Volume 2017, Issue 4, September 2017. URL: <https://cutt.ly/HeRksW9P> [in English] (дата звернення: 06.06.2024)
10. Мелько Л. Ф. Туризм у контексті сталого розвитку. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 48. С. 190–197.
11. Global Facility for Disaster Reduction and Recovery (GFDRR). 2020. 60 p. URL: <https://cutt.ly/veRksFfe> [in English] (дата звернення: 07.06.2024)
12. Соловій І.П., Адамовський О.М., Дубовіч І.А. Сталый туризм: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-79> (дата звернення: 07.06.2024)
13. Reina Patel. Maasai Evictions Highlight Conflict Between «Preservation» and Citizenship. Council on Foreign Relations. 2022. URL: <https://cutt.ly/veRkdrqG> [in English] (дата звернення: 08.06.2024)

REFERENCES:

1. Official website of the United Nations. Article «Our work on achieving the Sustainable Development Goals in Ukraine». URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> [in Ukrainian] (accessed 30.05.2024)
2. Website «Global Compact Network Ukraine». Article «17 Sustainable Development Goals». URL: <https://cutt.ly/seRkp582> [in Ukrainian] (accessed 30.05.2024)
3. Bieloborodova M., Herasymenko T., Bezuhla L. (2024) Strategic directions of the regional tourist complex balanced functioning. *Black Sea Economic Studies*. № 86. P. 219–227. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.86-35>

4. Mark Driscoll (2007) WWF-UK Policy Position Statement on Travel for Tourism. 16 p. URL: <https://cutt.ly/8eR-kac0z> (accessed 07.06.2024) [in English]
5. Lucian Cernat, Julien Gourdon (2007) Is the concept of sustainable tourism sustainable? Developing the sustainable tourism benchmarking tool. *United Nations Conference on Trade and Development*, 37 p. URL: <https://cutt.ly/BeRkaTb0> (accessed 07.06.2024) [in English]
6. Concept Note – Development of the Global Programme on Sustainable Tourism, 2014. 26 p. URL: <https://cutt.ly/NeRkaBJQ> (accessed 07.06.2024)[in English]
7. Official website of the Global Council for Sustainable Tourism. Article «GSTC Destination Criteria». URL: <https://cutt.ly/veRksrOH> (accessed 05.06.2024) [in English]
8. Don Iñigo Urkullu (2015) World Charter on Sustainable Tourism. *World Summit on Sustainable Tourism +20*, 34 p. URL: <https://cutt.ly/geRksfUt> (accessed 07.06.2024) [in English]
9. UNWTO General Assembly Documents. Volume 2017, Issue 4, September 2017. URL: <https://cutt.ly/XeRksW9P> (accessed 06.06.2024) [in English]
10. Melko L.F. (2017) Туризм у контексті сталого розвитку [Tourism in the context of sustainable development]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Scientific notes of «KROK» University*, vol. 48, pp. 190–197. [in Ukrainian]
11. Global Facility for Disaster Reduction and Recovery (GFDRR). 2020. 60 p. URL: <https://cutt.ly/veRksFfe> (accessed 07.06.2024) [in English]
12. Solovii I. P., Adamovskyi O. M., Dubovich I. A. (2023) Stalyi turizm: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Sustainable tourism: current state and development prospects in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, vol. 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-79> [in Ukrainian]
13. Reina Patel. Maasai Evictions Highlight Conflict Between «Preservation» and Citizenship. Council on Foreign Relations. 2022. URL: <https://cutt.ly/VeRkdrqG> [in English] (accessed 08.06.2024)